

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ПОРІВНЯНЬ У ПОЕТИЧНІЙ МОВІ РОМАНА КИСЕЛЮКА

Михайло Бігусяк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
e-mail: bihusjak@ukr.net*

У статті вперше здійснено структурно-семантичний опис порівняльних зворотів у поетичній збірці “Горлиця моя гірська” Романа Киселюка. Дослідження виконано на матеріалі укладеної автором статті картотеки компаративних сполук аналізованої збірки, яка налічує 370 одиниць. Зі структурного боку в поетичній мові письменника переважають сполучникові порівняння. Описано специфіку сполучників, якими приєднуються порівняльний компонент, а також безсполучникових конструкцій, що виражаються формою орудного порівняння та уподібнювальними прислівниками. Також подано аналіз розгорнутих порівняльних конструкцій, що викликають у читача багато асоціацій та аналогій за багатьма ознаками об'єкта порівняння.

Зазначено, що ядро порівнянь складають образи природи, тваринного і рослинного світу, часові поняття, міфології, вірувань, стереотипів людей тощо, то цим і зумовлений семантичний принцип представлення порівняльних зворотів. На основі цього виокремлено групи порівняльних зворотів, об'єктами порівняння в яких є слова, які зосереджують основний образний і експресивний зміст порівняння: назви Всесвіту, його світил, природних та атмосферних явищ; назви релігійних та біблійних понять; назви дерев, рослин; назви тварин та плазунів; назви географічних та топонімічних понять; назви будівель, об'єктів, споруд; назви міфічних істот; назви музичних інструментів; субстантивовані ад'єктиви – образні характеристики людини.

Зроблено висновки про те, що компаративні звороти є домінують поетичного ідіостилю письменника, можуть слугувати надійним матеріалом для досліджень із стилістики сучасної української мови, діалектології, етнолінгвістики.

Ключові слова: порівняння, суб'єкт та об'єкт порівняння, поетична мова, ідіостиль письменника.

Постановка проблеми. Порівняння належать до багатопланового феномену, який розглядають у філософському, літературному та лінгвістичному аспектах. Останній передбачає розгляд порівнянь, як об'єкта

граматики, лексикології, фразеології та стилістики. Ще О.О.Потебня зауважував, що саме в порівнянні як процесі здійснюється рух думки “від предмета до предмета”. У мові зближуються ті реалії, які в дійсності є віддаленими, і тільки в художньому тексті, у сприйнятті письменника, а отже, й читача, вони виявляються в єдиному семантичному просторі, народжуючи нові значення [2, с.82].

Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених аналізу ві категорії порівнянь, проблема залишається на сьогодні ще недостатньо вирішеною.

“Погляди сучасних науковців на структуру, семантику й функції порівняльних конструкцій до останнього часу не є узгодженими й нерідко суперечать одне другому, що свідчить про відсутність загальноприйнятої концепції порівняння в українській мові” – зауважує дослідниця Н.Шаповалова [5, с.1]. На сьогодні досить довільно лінгвісти використовують такі терміни як “порівняння”, “порівняльний зворот”, “порівняльна конструкція”, “порівняльна структура”. В одних дослідженнях вони використовуються як синоніми, в других розрізняються між собою, а в третіх є абсолютно різними поняттями. Такий підхід призводить до неточності трактувань цього поняття, як мовної одиниці, і потребує конкретизації складових цього терміна.

У “Лінгвістичній енциклопедії” О.О.Селіванова подає чітке визначення порівняння: “Порівняння – стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають когнітивну операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їх уподібнення, установаження аналогій між ними. У художніх текстах використовують порівняння традиційні й оказіональні (індивідуально-авторські).

Як троп порівняння сприяє увиразненню мовлення, служить засобом створення образності, експресивності. Порівняння може ґрунтуватися на протиставленні за рахунок заперечення. Виокремлюють **просте** порівняння як уподібнення за однією ознакою й **розгорнуте**, що ґрунтується на аналогії за багатьма ознаками (асоціативним ореолом).

Засобами порівняння є слова з елементами – **подібний**, – **видимий** уподібнювальні прислівники, конструкції (звороти) із порівняльними сполучниками, частками, підрядні речення, структури простого, складносурядного речень, ступені порівняння прикметників, прислівників (дієслів й іменників у деяких мовах), лексичні маркери порівняння (подібний, схожий), форми різних відмінків залежно від мови тощо” [4, с.573]. На нашу думку, саме таке визначення порівняння як лінгвістичної категорії, окреслення його структури і граматичних засобів вираження найбільш влучно характеризують цю мовну одиницю. Авторка “Лінгвістичної енциклопедії” також звертає увагу на те, що у сучасній лінгвістиці і на сьогодні є дискусійними проблема розмежування мета-

фори, порівняння та метаморфози, а також предикативна кваліфікація порівняльних зворотів. Услід за авторкою, ми також схилиємося до думки, що “У широкому розумінні порівняння як операція свідомості є підґрунтям метафори, символу” [4, с.573]. Як стверджує більшість дослідників, метафора ґрунтується на порівнянні, являючи собою в семантичному плані “згорнуте порівняння”. Вважаємо також, що порівняння, на відміну від метафори, має точно окреслену структуру.

Аналіз досліджень. В останні десятиліття українське мовознавство поповнилось значною кількістю досліджень, в котрих запроваджено різні підходи до вивчення порівняння. Так його співвідношення з метафорою розглядається у працях Н. Ю. Арутюнової, В. М. Вовк, В. Н. Телії та ін.; специфіці вираження порівняльних відношень, присвячені праці Ю. Д. Апресян, В. І. Кононенка, А. Ф. Пряткіної, Н. О. Широкової; автори Л. В. Голоюх, П. А. Морозов, Р. Л. Річко розглядають порівняння як засіб формування авторського стилю; також досліджено функціонально-семантичний статус порівняння у сучасній українській мові та її фразеологічному фонді, зокрема: Л. Г. Аксентьєв, М. Ф. Алифіренко, Л. А. Лебедева, Н. П. Шаповалова.

Роман Киселюк належить до тих митців української культури, української літератури у творчості котрих міцно переплелися традиції та модернізм, синтез пережитого та надуманого. Він є наш земляк, оскільки родом із Делятина, де і зараз проживає. Як сказав колись Я.Дорошенко “Роман Киселюк за фахом учитель – історик, за складом душі істинний лірик. До того ж – від природи обдарований творчим літературним хистом, наділений спостережливістю дослідника внутрішнього світу людей, котрі його оточують, зустрічаються на буденних стежках-дорогах” [1, с.78].

Предметом нашої уваги стала книжка вибраних творів Р.Киселюка “Горлиця моя гірська”(2018 р.) до котрої ввійшли вибрані поетичні твори, виданих раніше 8-ми збірок, а також прозові твори та зібрані ним гуцульські приповідки, примітки, прокльони [1], (далі в дужках вказуємо сторінки цього видання – **авт.**). Останні народні перлини видані у 2022 році окремою великою збіркою.

Мета статті – структурно-семантичний аналіз порівняльних зворотів у поетичній мові збірки Р.Киселюка “Горлиця моя гірська”. Поштовхом до нашого осмислення та спостереження над поетичною мовою Р.Киселюка стали слова літературознавця Олега Соловєя про те, що “Серед тропів для лірики Р.Киселюка є найбільш органічними персоніфікація та порівняння, і це очікувано, позаяк поет перебуває в контексті вічних карпатських вершин, серед яких неможливо не почути живий голос Говерли, артикульований у шепоті дерев, у стогоні вітру, в усьому довкола сущому” [1, с.70]. Підтвердженням цих думок є наші кількісні факти щодо побутування порівнянь у досліджуваній збірці, де триста

поезій, в котрих автор використовує 370 компаративних сполук, за нашими підрахунками. Тобто на сторінках збірки часто подибуємо поезії у котрих використано два-три і більше порівняльних зворотів. (При цитуванні поезій дотримуємося авторського правопису та пунктуації – **авт.**). Наприклад:

*Відступ зими на межі поконеччя
крізь небуття як зверстана путь
від болю кохання рятуєшся втечею
так ноги-душа обморожені йдуть
наче б востаннє сніги перекреслиш
сліду примітного глибока хода
вирок найвищий як подвиг нестимеш
вслід глухо докинеш не надіявся так!
мовби зі світом безмежним прощаєшся
тінню непевна як знятий з хреста
снігом зів'ялим запахне акація
болеєм кохання обпікаєш уста. [с.213]*

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зі структурного боку у поетичній мові Р.Киселюка переважають порівняльні сполуки сполучникового різновиду. Серед таких вжито 160 із сполучником **як** або це становить більше 45 відсотків, решта це сполучники: **мов, немов** – 75 одиниць; **наче, начеб** – 45; **мовби** – 19; **немовби** – 8; а також **нібито, ніби, хоч, гейби**, яких у сукупності налічуємо до десятка. У формі так званого орудного порівняння вживається 45 конструкцій, а також поодинокими засобами порівняння є слова **подібний**, та уподібнювальні прислівники на зразок **по-зрадницькі, по-хозарському** тощо.

Також щодо структури цих тропів, то слід відзначити, що автор використовує у більшості прості порівняння, однак чимало у поетичній мові таких, що заставляють читача збагнути аналогії за багатьма ознаками об'єкта порівняння, тобто використовує розгорнуті конструкції, на пр.: вгоїлась неба сіра голизна **немов старе пальто побите міллю** [с.229]; оце дерева **наче пілігрими ідуть собі отак уздовж життя** [с.267]; ти не уявляєш як надриваєш мою душу **мов драниці лист прибитий вітром з-під якого виглядають мов нерви оголені бантини**. [с.111].

Багатоплановим є семантичний простір суб'єкта та об'єкта порівнянь у мовній тканині поезії Р.Киселюка. Вони виступають важливим засобом текстотворення, образотворення, такою формою мови, у якій акумульовано знання про світ, зовнішні і внутрішні зв'язки між предметами та явищами. Порівняльні конструкції сприяють зближенню таких віддалених понять, як живе й неживе, матеріальне й духовне; у цих ком-

паративних сполуках опредметнюється часто якість і кількість, емоції та волевиявлення [3, с.280].

Сконцентрувавши увагу на семантиці суб'єкта та об'єкта порівнянь, у поетичній мові Р.Киселюка можна виокремити як домінуючу, природоцентричну основу, часто суб'єктами і об'єктами порівнянь є Всесвіт, його світила, різні явища природи. Серед небесних світил у цих функційних особливостях домінують **місяць, небо, зорі**: край піднебесся впав **місяць чорним круком** [с.125]; **місяць як ліхтар**, присвічує занізько [с.132]; он проти ночі **місяць серпом** під хрест укліяк [с.181]; виповз он **місяць сп'янілий як вітчим** [с.190]; ліхтарями **місяць блудить мовби псих** [с.199]; красується **місяць** у небі мов хтиве намісто [с.245]; випраним **светром небо** здалося [с.89]; **в небі** як у дзеркалі поля уже вижати [с.217]; **небо рябе, як стерті підошви** [с.249]; он **зорі** дві упарі **сліпцями в небі** дигають [с.166]; лиш **зорі** дрібні порозгублені в небі мов **титли** [с.288]; **зірніці мов збіжжя з подолку у пухку землю розсипане** [с.79]; **нехай падуть хоч зорі ниць, як квіти, кинуті на східці** [с.279]. Сюди ж відносимо порівняльні звороти із лексемами **вітер, дощ** (по 10 одиниць), **блискавиці, грім, туман, хмари, сніг** тощо: вознеслися **вітри** як **душі** пропавши [с.190]; **треться мов киця вітер** до вікон [с.246]; цей **лепрозорій дощ** **комусь як віща звістка** [с.174]; **сплакнули он вікна і дощ як підказка** [с.190]; **косі дощі мов поконеччя дня** [с.241]; **дощі як скритна притча** [с.262]; ген **блискавок розгул звивається як змії** [с.204]; **стрибають блискавиці як розпусні змії** [с.205]; **громи довкіл, немов сторожа пильна** [с.284]; **туман барвінком стелиться** [с.187]; **цей сніг несусвітній як фатум** [с.127]. Також **гори, дерева, ріки** виступають суб'єктами або об'єктами порівнянь у поетичній палітрі митця: ніщо не є таким **далеким як ближні гори які заглядають** у посивілі від часу вікна моєї молодості [с.152]; **гори** по небо снігами засипано **простір безмежний як зона досяжності** [с.182]; ген **вершина кожна, мовби схил** [с.282]; **немов каліка сад крадеться до гори** [с.165]; **здається небом хвилі котять Прут** [с.107]; **Прут упокорений згорнувся як змія** [с.126]; **немов сльоза спливає Прут** [с.298]; **калачем звивається Дністер** [с.282]; **потік он зірвався злим пораним звіром** [с.209].

До основоположних порівняльних конструкцій у творчості поета відносимо ті, де суб'єктом порівняння є лексема **життя** і її семантичне наповнення; **життя як найкоротший день** дарований нам груднем [с.93]; **життя не вивернеш назовні приміром як убори побляклі із тих літ; чуже – своє життя розписане як в драмі** [с.130]; **одне життя коротке як молитва** [с.207]. Складниками порівняння часто виступають релігійні та біблійні поняття: **Христос, Голгофа, Всевишній, душа**: той **негатив із знимки як кров на плащаниці** розп'ятого Христа [с.110], як **перед Богом помолишся тишком** [с.219]; **це за гріхи воздав Всевиш-**

ній кохання муки як одну з покар [с.234]; хочеться вірити за все ти пробачиш як перед Богом стаю на коліна [с.250]; все прийму як Всевишній [с.187]; на протязі душа мовби вода холоне [с.251], об край душі заб'юся білим птахом [с.261]; Поезіє, блаженних ставиш в ряд, і душу мов хідник, ще вибиваєш крадьки [с.285]. Тут душу сиву, легіню, виводь, мов коника без прив'язі на пашу [с.287]. Дві птиці – наші душі перелітні простерли крила на краю гнізда [с.295]. Таких конструкцій у збірці півтора десятка.

Ідіостилію письменника притаманне часте використання загальнонародної лексики та діалектних гуцульських номінацій як у ролі суб'єкта так і об'єкта компаративних сполук. Найчастіше у цій функції виступають загальноновживані та побутові назви: **обійстя** 'подвір'я', **тилінка** 'сопілка без бокових отворів, дно якої прикривають пальці під час гри', **лахи** 'одяг, білизна', **отава** 'сіно після другого косіння', **поте** 'пташеня', **бесаги** 'дві торби, з'єднані одним полотнищем, що їх носять перекинутими через плече' тощо. У поетичній мові автора таких порівняльних сполук близько двох десятків, наприклад: **мов би чужа вівця заходиш на обійстя** [с.105]; **натужно грає вітер мов на чужій тилинці** [с.153]; **латаєш рвані лахи як ті роки безпутні** [с.168]; **шепочуть б'ються тіні як отави некошені** [с.186]; **тріпоче в грудях серденько як поте** [с.229]; **хмари, мов бесаги, повні диму** [с.281].

До складу компаративем можуть входити народні гуцульські назви людей за родом їх діяльності чи спорідненості й свояцтва: **з-за хмар виходить легенем наш молоденький грім** [с.103], **вікна спітнілі начеб за мною мольфарами стежать** [с.182], **вітер як вуйко Михась мружить повіками втомлено** [с.198]. Такі індивідуально-авторські порівняльні конструкції привертають увагу читача до певних асоціацій, впливають на його уяву про гуцульські реалії цієї етнічної групи українців.

Коли читаєш поезію Р.Киселюка, то впадає у вічі те, що автор залюблений в українську народну творчість, прислів'я, приказки, приповідки, народні порівняння. Його поетична мова уквітчана такими висловками, а більшість із них він без змін вносить у структуру порівнянь, як у його суб'єкту так і об'єкту частини. Ось для прикладу: **куди вже ж далі йти ти наче пес прибудний** [с.83], **махає пес хвостом, як ціпом в молотьбі** [с.111], **вулиці міста глухі мов тетеря** [с.212], і **начеб все рубаємо з плеча** [с.275], **це все було мов сон** [с.297].

Саме такий поетичний хід чи прийом значно увиразнює сутність висловлених думок автора, зближує його з читачем, сприяє розумінню глибинної сутності поезії. Поряд з цим хочемо відзначити, що вірші нашого краянина приваблюють також і недовомовленістю, певною символічністю. Такі думки виникають, коли вдумуєшся у глибинну сутність таких порівняльних конструкцій: **молився вітер-старець / за огріхи живих / щоб яблуком на землю/ впало слово не закотилося/ попід чужі сади**

/а спонукало дію / у невимолений простір / є що втрачати...; звернись до коляди/ отої що мов птаха / має з високості [169]; у квадраті Малевича /мов нічого не сказано /хоч усіх нас показано /на повен наш зріст [с.134]; немовби перегравав/ банальне янь на інь /як вистраждав свободу / о цій порі холодній [с.138]; весна як менестрель / накочується всує / як в Вавилоні цап / зламає місяць рік [с.146].

Поряд із такими поетичними прийомами автор не цурається й сленгової лексики у складі компаративів, що, мабуть, до вподоби сучасним, особливо молодим, пошанувальникам його творчості. А, можливо, й не зовсім так, судить самі, що вартують такі тропи: ... бо цап на те він цап / підійметься волосся / в сьогоднішніх громил / з бригад а-ля централ / помовч не влазь... / розборки і “деложки” / роздвоєних доріг / в їх душі як “прікол” / закручена пружина / сьорбнем з одної ложки [с.146].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, заглибившись у художній світ поета Р.Киселюка, переконуєшся, що його творчість - це поезія глибинної думки, народної мудрості та емоційності. Цьому сприяють, поряд із використанням інших тропів, порівняння, що мають різні форми граматичного вираження. Тут переважають конструкції з реально-порівняльним показником відношень. Найчастіше у цій ролі використовується сполучник **як**, який, окрім основного значення, може сприяти вираженню додаткових семантичних відтінків. До парадигми показників ірреально-порівняльних відношень, які побутують у тестах Р.Киселюка, належать сполучники: мов, немов, наче, неначеб, немов, мовбито, гейби. Оригінальними є структури з орудним відмінком у порівняльному значенні та уподібнювальні прислівники.

Семантична природа компаративних конструкцій у поетичній мові письменника, за нашими спостереженнями, представлена у першу чергу пейзажною тональністю. Підбір суб'єктів чи об'єктів явищ чи окремих предметів природи позначений оригінальною авторською манерою. Він вдало екстраполює природу з її земними та неземними явищами на внутрішній душевний стан ліричного героя, залучаючи до цього енергетику дерев, вітрів, річок і потічків, небесних світил. Це, на нашу думку, особиста авторська фішка, є домінантною творчої манери поета.

Поетичні тексти Р.Киселюка оригінально передають також пізнання світу ліричним героєм крізь призму порівнянь. Тут суб'єктами та об'єктами таких структур виступають такі поняття як **світ, життя, буття, дійсність, роки, щастя, любов** тощо.

Вважаємо, що головний секрет порівняльної вправності автора – це вміння вжити потрібне порівняння у потрібній формі і в потрібному місці. Він також майстерно поєднує різні порівняння в одній строфі або декілька порівнянь в одній поезії.

Петро Мідянка у передмові до поетичної збірки “Голос Говерли” зазначає: “Вражає енергетика й креація самого Романа, якого гірські

стежки навчили спостерігати, бачити, навчили витривалості й мужності. Це поезія горянина, не оранжерейного поета, що сповідує сувору правду, як його славний попередник Тарас Мельничук” [1, с.71].

Перспективу дослідження вбачаємо в ретельному виявленні та аналізові таких конструкцій в інших поетичних збірках для створення цілісної картини ідіостилю митця.

Література

1. Киселюк Р. Горлице моя гірська: вибрані твори. Брусторові: Дискурс, 2018. 398 с.
2. Потєбня А.А. Мысль и язык. К.: Синто, 1993. 82 с.
3. Ріжко Р.Л. Порівняльні конструкції як доміанти поетичних текстів кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Семантика мови і тексту: матеріали Х Міжжанр. Наук.-практ.конференції*. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І., 2009. С. 280-283.
4. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2010. 844 с.
5. Шаповалова Н. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: автореферат канд. дис.. 10.02.01. Українська мова. Дніпропетровськ, 1998. 16 с.

THE SEMANTIC SPACE OF COMPARISONS IN THE POETIC LANGUAGE OF KISELYUK'S NOVEL

Mykhaylo Bigusiak

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenka St., 57;
e-mail: bihusjak@ukr.net*

In the article, for the first time, a structural-semantic description of the comparative turns in the poetic collection "My mountain goat" by Roman Kiselyuk is carried out. The research was carried out on the material of the file of comparative compounds of the analyzed collection compiled by the author of the article, which includes 370 items. From the structural side, the poetic language of the writer is dominated by conjunctive comparisons. The specifics of the conjunctions used to join the comparative component, as well as non-objective constructions expressed by the form of instrumental comparison and comparative adverbs, are described. An analysis of expanded comparative constructions is also provided, which cause the reader many associations and analogies based on many features of the object of comparison.

It is noted that the core of comparisons consists of images of nature, the animal and plant world, temporal concepts, mythologies, beliefs, stereotypes

of people, etc., and this determines the semantic principle of presenting comparative phrases. Based on this, groups of comparative phrases are distinguished, the objects of comparison in which are words that concentrate the main figurative and expressive content of the comparison: the names of the universe, its luminaries, natural and atmospheric phenomena; names of religious and biblical concepts; names of trees, plants; names of animals and reptiles; names of geographical and toponymic concepts; names of buildings, objects, structures; names of mythical creatures; names of musical instruments; substantive adjectives are figurative characteristics of a person.

It is concluded that comparative turns are the dominant poetic idiostyle of the writer and can serve as reliable material for research on the stylistics of the modern Ukrainian language, dialectology, ethnolinguistics.

Key words: *comparison, subject and object of comparison, poetic language, writer's idiostyle.*